

Marcin Polkowski, *Images for a Lover's Eye. Sonnets from Pieter Corneliszoon Hooft's Emblemata amatoria and their European Poetic Lineage*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2009, 226 pp.

In 2009 verscheen in Polen een interessant boek over de poëzie van Pieter Corneliszoon Hooft (1581–1647), dat zich in het bijzonder met zijn sonnetten uit *Emblemata amatoria* bezighoudt. Deze publicatie vormt het resultaat van een wetenschappelijk onderzoek naar het poëtische oeuvre van P.C. Hooft uitgevoerd door dr. Marcin Polkowski (vandaag verbonden aan de Katholieke Universiteit van Lublin) in het kader van zijn proefschrift. De eerste reden van het onderzoek resulteerde uit de auteursovertuiging van de grote betekenis van de gedichten uit deze bundel voor de kennis over zeventiende-eeuwse Nederlandse dichtkunst. De tweede oorzaak volgde uit het gebrek aan een uitgebreide bewerking van Hoofts bundel die zowel emblemata als lyrische poëzie zou betreffen. M. Polkowski wijst alleen maar een auteur — Karel Porteman aan die als enige een monografie over *Emblemata amatoria* heeft geschreven. Portemans werk beperkte zich echter alleen tot de emblemata terwijl het lyrische deel onbesproken is gebleven. Als die sonnetten ooit in de literatuurgeschiedenis werden onderzocht, dan deed men dat meestal apart van elkaar. Men bracht ook niet de volgorde onder de aandacht waarin ze in deze emblematische collectie voorkwamen.

Het in het Engels geschreven boek van M. Polkowski levert een belangrijke bijdrage aan de uitbreiding van de kennis over het literaire leven in de Nederlanden, in de periode van de Gouden Eeuw. In de duidelijk en overzichtelijk opgebouwde structuur van het boek onderscheidt men vier hoofdstukken. Het eerste daarvan geeft het beeld van het vroegmoderne, vooral zeventiende-eeuwse, literaire leven op het Nederlandstalige gebied. De auteur houdt zich hier bezig o.m. met de kwesties van de lyrische poëzie en emblemataliteratuur, persoon van P.C. Hooft en literaire activiteiten in zijn tijd. Hij beschrijft o.m. het karakter en de werkzaamheden van Amsterdamse rederijders (en hier vooral 'De Eglentier' waarvan Hooft een lid was), werken van andere leden van 'De Eglentier' als Roemer Visscher, Hendrik Laurenszoon Spiegel (de auteur van de eerste Nederlandse grammatica uitgegeven in de Lage Landen) of een filosoof Dirck Volckertszoon Coornhert. Als tweede centrum van de cultuur noemt M. Polkowski Leiden met zijn universiteit en eraan verbonden wetenschappers, bv. Janus Dousa, Justus Lipsius en Jan van Hout die samen zgn. 'Leiden Triumvirate' vormden als ook de rederijderskamer 'De witte Acoleyen'. In de tekst wordt daarnaast de rol van Van Hout benadrukt als grote voorstander van het pure Nederlands als poëtische taal (vrij van Latijnse of Franse invloeden). Men vindt hier het beeld van Amsterdam en Leiden als scène van een literaire discussie. De publicaties afkomstig van de Franse cultuur, als ook de drukkers-activiteit van de *kamers van rhetorica* namen ook deel aan de promotie van de zgn. 'nieuwe poëzie' waaronder men de hoofse dichtkunst in de stijl van Petrarca begreep. Ze begon zich te ontwikkelen in de jaren die de poëtische activiteit van P.C. Hooft voorafgingen. Deze 'nieuwe literatuur' waarvan onderwerpen zich vaak met een ongelukkige, onvervulde liefde bezighielden, kwam naar de lezers vooral via liedboeken en embleembundels. De Nederlandse emblematiek wordt dus hier voorgesteld als kunst waarin patronen en motieven uit andere culturele kringen werden gebruikt en geïntegreerd.

In dit deel van zijn boek bespreekt de auteur kort de *Emblemata amatoria* en daarbij stelt hij deze bundel voor als een focaal punt voor studies over de zeventiende-eeuwse literatuur en cultuur.

Hij schenkt veel aandacht aan de inhoud en betekenis van de *Voorreden tot de ieucht* die vol van humanistische ideeën is. De voorreden vervult ook een didactische functie — het doorgeven van cultuurcoden aan jonge mensen die verder deze gedragspatronen in de liefdesrelatie konden bepalen.

Eén van de paragrafen stelt daarnaast het onderzoek voor dat tot nu toe naar het oeuvre van P. C. Hooft binnen en buiten Nederlandstalige landen werd gedaan.

Het tweede hoofdstuk presenteert de geschiedenis van het sonnet in de jaren 1550 t/m 1611, d.i. vanaf het ontstaan van de eerste Nederlandse voorbeelden van dit lyrische genre tot de uitgave van P.C. Hoofts *Emblemata amatoria*. M. Polkowski begint zijn verhaal in Leiden en toont de eerste auteur van sonnetten in Nederland — Lucas de Heere (1534–1584) — schildert en rederijker tegelijkertijd. Verder vestigt de auteur zijn aandacht op Jan van der Noot (ca. 1539–1595) — een dichter die het amoreuze sonnet in de Nederlandse taal begon te ontwikkelen. Dit effect bereikte hij vooral door de *imitatio* van Petrarca, Pierre de Ronsard, Joachim du Bellamy of Olivier de Magny. Dan is er sprake over epigrammen te vinden in *alba amicorum* van Nederlandse of Vlaamse burgers waarvan er veel als sonnetten ontstonden en die heel dichtbij zgn. *impresen* stonden. Van de Leidse dichters die zich met dit soort van gedicht zowel in het Latijn als ook in het Nederlands bezighielden werden vooral Janus Dousa en Jan van Hout genoemd. Dankzij hen werd het Nederlandse sonnet steeds meer gekarakteriseerd door een hoge kwaliteitsniveau zowel op het inhoudelijke als ook het formele niveau (de structuur). De Nederlandse auteurs schreven aan het eind van de zestiende eeuw niet alleen maar originele sonnetten maar imiteerden en vertaalden vaak gedichten van Petrarca en andere Italiaanse dichters. Daar hield bv. Roemer Visscher zich (overigens ook de auteur van de emblematabundel *Sinnepoppen*) bijzonder intensief mee bezig. M. Polkowski vergeet ook niet de eerste Noord-Nederlandse sonnetencyclus te noemen, die te vinden was in *Den Nederduytschen Helicon* (1610), uitgegeven door de Haarlemse rederijders (met Karel van Mander als hoofd). Dat geeft hem gelegenheid om het werk van Maerten Beheyt — een Vlaamse rederijker werkzaam in Leiden — als auteur van sonnetten te introduceren en te beschrijven. In de geschiedenis van het Nederlandse, zestiende- en zeventiende-eeuwse sonnet werden ook werken besproken van Simon van Beaumont (serie van zestien gedichten waaronder elf sonnetten, gepubliceerd in de bundel *Zeeuwsche nachtegaal* uit 1623) of Justus de Harduwijn (sonnetencyclus *De weerlicke liefde tot Roose-mond* uit 1613). De ontwikkeling van het Nederlandse liefdes-sonnet in de zeventiende eeuw werd in het boek gepresenteerd met behulp van talrijke liedboeken, bv. *De Bloemhof van de Nederlandse Ieucht* (gedrukt in 1608 door Dirck Pieterszoon Pers) en emblemabundels met het eerste Nederlandse amoreuze emblemboek van Daniel Heinsius — *Quaeris quid sit Amor?* (1601).

In het volgende hoofdstuk, dat tegelijkertijd de kern van het boek vormt, stelt M. Polkowski de teksten van sonnetten voor, geplaatst achter de emblematische collectie van P.C. Hooft — *Emblemata amatoria*. Deze beschrijving gebeurt tegen de achtergrond van het beeld van het Nederlandse literaire leven in de zeventiende eeuw en tegen de achtergrond van de geschiedenis van het sonnet in de Nederlanden, zoals die in de eerste hoofdstukken van dit boek werden getoond.

Elk van vijftien gedichten, geplaatst in de bundel, werd op gelijke manier gepresenteerd. In het begin herdrukte men het manuscript van Hoofts werk en daaronder, ter vergelijking, de editie daarvan uit 1611 opgenomen in de uitgave van Hoofts *Lyrische poëzie* voorbereid door P. Tuynman in het jaar 1994. Verder komen ‘de noten’ voor die de uitleg van bepaalde woorden en uitdrukkingen bevatten. Het derde deel van de voorstelling vormen ‘de varianten’ waaronder men de editie-verschillen tussen het manuscript en de editie uit 1611 moet begrijpen. Het laatste aspect van de beschrijving vormt ‘het commentaar’. De auteur interpreteert hier de inhoud van een bepaald sonnet in verband met een aantal verwijzingen naar de filosofie (o.m. het neo-platonisme), emblematiek (bv. werken van Hooft zelf, Vaenius e.a.) of werken van andere Europese auteurs, als Ovidius, Ronsard, Ripa, Shakespeare, Bredero. Men vindt hier meermaals een samenhang met het petrarkisme. De auteur laat ons ook vaak zien de interpretaties van sonnetten in de geest van contemporaine, literatuurwetenschappelijke theorieën, bv. het in de jaren 60 ontstaan *New Criticism*. Hij neemt

daarnaast het structurele perspectief aan bij de interpretatie van sommige Hoofts gedichten. Elke paragraaf die zich met een concreet gedicht bezighoudt, bevat ook eigen bronvermelding.

Het laatste, concluderende hoofdstuk van het boek van M. Polkowski beschrijft de poëzie van P.C. Hooft met de nadruk op haar Europese oorsprong en verband.

Het hele boek vormt een goed beschreven en geordende verzameling van de kennis over de dichtkunst van P.C. Hooft. De auteur concentreert zich vooral op de sonnetten en de collectie van emblemen laat hij buiten zijn beschouwing. Het is natuurlijk verstaanbaar omdat dit gedeelte van Hoofts bundel al heel nauwkeurig door de bovengenoemde K. Porteman werd onderzocht. Aan de andere kant is Portemans werk helaas niet voor iedereen toelaatbaar vanwege de taal waarin ze is geschreven — het Nederlands.

Een groot voordeel van deze publicatie vormt het beschouwen van *Emblemata amatoria* als geheel (en niet elk gedicht onafhankelijk van elkaar) waarin ook de sonnetten-volgorde een belangrijke rol speelt. De emblemen met motto's, afbeeldingen en tweeverzen als ook de daarachter geplaatste sonnetten geven namelijk samen bepaalde lessen en raadgevingen die de liefdesrelatie betreffen (daarom zou het misschien gunstig zijn om meer aandacht ook aan Hoofts emblemen zelf te schenken). Ze leren de jeugd de regels daarvan en de wijzen van de liefdescommunicatie vanaf het begin dus het moment van 'verliefd worden' (het eerste sonnet — *De stralen mijn gesichts die 'r mengden inde stralen*) via alle fasen in de liefdesrelatie tot het eindelijke resultaat d.i. het accepteren en aannemen van het gevoel van een verliefde man door een vrouw (wat natuurlijk ook in het huwelijk kan resulteren) wat het laatste gedicht uit de verzameling — *Mijn Sorch, wanneer jck peins dat v soo seer behaeghe* — kan suggereren.

M. Polkowski presenteert Hoofts sonnetten op een diepgaande wijze tegen de achtergrond van het Europese literaire leven van toen en vroeger waardoor hij deze poëzie in een bepaald context kan situeren. En wat verder: hij kan voor zijn onderzoek comparatistische methodes gebruiken om op die manier het probleem te overwegen: hoe veranderde het poëtische discours ten gevolge van de aanwending van het breide spectrum van motieven. De auteur benadrukt dat de adaptatie van bekende motieven door Hooft tot de wijziging van hun functie leidt. De auteur ziet de verbanden en wederzijdse invloeden van literaire tendensen, motieven en gebeurtenissen. Dankzij deze manier van beschrijving wordt het beeld van P.C. Hooft getekend als bemiddelaar tussen de Europese literatuur en het Nederlandse schrijverschap.

Het boek van M. Polkowski laat zien dat *Emblemata amatoria* van P.C. Hooft verschillende gebieden van de zeventiende-eeuwse Nederlandse literatuur verbinden die tot nu toe meestal apart werden onderzocht. Men kan hier denken o.m. aan de emblematiek (die zich in de academische kringen ontwikkelde), de petrarkistische liefdespoëzie van de rederijkers en de rijke Amsterdamse patriciërs of de gedrukte publicaties bv. liedboeken. De auteur beschouwt ook het werk van P.C. Hooft als stap in het overgaan van de collectieve en anonyme literatuur, zoals die van de rederijkers, naar het regelmatig groeiende, literaire individualisme. Hoewel *Emblemata amatoria* zonder naam van de auteur werden uitgegeven, verschillen ze van toenmalig gepubliceerde bundels met werken van veel dichters omdat ze gedichten alleen maar van één auteur bevatten. Deze strekking — de weg naar het individualisme resulterende uiteindelijk in de uitgave van het eerste werk met een echt persoonlijke poëzie — *Nederduytsche poemata* — van Daniel Heinsius.

M. Polkowski beschouwt ook de sonnetten van Hooft als bewijs dat de Nederlandse lyriek in het begin van de zeventiende eeuw al naar de periode van *imitatio* van patronen is overgegaan en snel richting *aemulatio* ging waardoor zij echt als een 'nieuwe dichtkunst' beschouwd en genoemd kon worden.

Het boek van M. Polkowski is naar mijn mening een belangrijke publicatie op de Poolse boekenmarkt die niet alleen de poëzie van P.C. Hooft voorstelt maar ook het zeventiende-eeuwse literaire leven in de Nederlanden en de plaats van Hoofts werken daarbinnen. De auteur reviseert het heersende beeld van Hooft als dichter die uitsluitend voor een gesloten, privé-kring van kennissen

en vrienden schreef. Het is o.m. het gevolg van de gebruikte methode om geen biografisch standpunt in te nemen bij de analyse van Hoofts *Emblemata amatoria*. Het situeren en bespreken van sonnetten in een context van de literaire strekkingen uit de zeventiende eeuw laat de auteur beweren dat Hooft ook voor een breider publiek van jonge en goed opgeleide burgers schreef en publiceerde. Samenvattend kan men dus zeggen dat deze publicatie een interessante lectuur met een doorgedachte inhoud en structuur vormt.

Joanna Skubisz

Erwin Mortier, *Afscheid van Congo. Met Jef Geeraerts terug naar de evenaar*, Amsterdam, De Bezige Bij 2010, 277 pp.

Het jaar 2010 bracht de vijftigste verjaardag van de onafhankelijkheid van Congo met zich mee. Deze viering leidde ook tot het ontstaan van veel publicaties over diverse aspecten van onderlinge relaties tussen België en Congo, de voormalige Belgische kolonie. In de stroom van de nieuwste Congo-literatuur van vorig jaar is ook het reisverhaal *Afscheid van Congo* van Erwin Mortier (1965) te situeren. Het gaat hier om een in meerdere opzichten besprekens- en lezenswaardig boek. De belangrijkste reden daarvoor wordt al in de ondertitel gesuggereerd: het is Jef Geeraerts (1930), de grote (grootste?) naam in de Vlaamse Congo-literatuur¹.

Het verhaal in *Afscheid van Congo* begint op donderdag 14 januari 2010 (Brussel-Kinshasa) en eindigt op maandag 25 januari 2010 (Kinshasa-Brussel). De structuur van het boek is heel overzichtelijk, het heeft de vorm van een dagboek, bijgehouden tijdens de reis door de auteur Erwin Mortier. De tekst is verdeeld in twaalf hoofdstukken (met datum en plaats aangeduid), wat ook precies klopt met het aantal reisdagen. Elk fragment bevat allerlei impressies en reflecties, beschrijvingen, verslagen van gevoerde gesprekken met de Congolezen over de gang van zaken in het land. Hier en daar worden noodzakelijke sociale en politieke gegevens verstrekt over de situatie in Congo. Opvallend is een hoog gehalte aan dialogen. De taal in *Afscheid van Congo* staat over het algemeen dicht bij de gewone taal waarin men een dagboek kan schrijven. Hier en daar duiken wel mooie, doeltreffende uitdrukkingen op, 'typisch Mortieriaans', die in het geheugen blijven zitten. In de tekst zijn er veel luchtige beschrijvingen van natuur en landschappen. Af en toe komt men ook taferelen tegen die echter wat oubollig aandoen en die doen denken aan de oude, koloniale reisverslagen. Het geheel is heel visueel en met aandacht en gevoel voor de kleur en geur geschreven. Daarnaast wordt in het verhaal de tegenwoordige tijd consequent gehanteerd, waardoor de lezer alles mee kan beleven en zijn betrokkenheid bij de tekst wordt vergroot.

Afscheid van Congo laat zich het makkelijkst samenvatten als het boek over 'de terugkeer van Jef naar het gebied waar hij geleefd en gewerkt heeft, op zoek naar sporen en mensen uit zijn

¹ Als men naar het meest bekende werk uit de Vlaamse koloniale literatuur vraagt, dan wordt vaak *Black Venus* (1968) van Jef Geeraerts genoemd, de eerste roman uit zijn *Gangreen*-cyclus. Het boek leidde op het moment van publicatie tot talrijke controversen, vooral vanwege aanstootmakende (volgens sommigen pornografische) inhoud. Achteraf beweert de auteur: 'Ik heb in dat boek de kolonisator in mij gewurgd en Afrika uit me weggebrand. [...] Toen Congo uit mijn lijf verdwenen was, kon ik ander werk aanvangen' (Mortier 2010 9). Het schrijverschap vervulde in het leven van Geeraerts ongetwijfeld een therapeutische functie en zeker in de eerste fase baseerde de auteur in grote mate op allerlei autobiografische gegevens. Tot zijn andere, ook door de belevenissen in Congo geïnspireerde teksten worden nog gerekend: *Ik ben maar een neger* (1962), *Schroot* (1963), *Zonder clan* (1965), *Het verhaal van Matsombo* (1966) en *De goede moordenaar* (1972).